

**BOBURIYLAR DAVLATI HUQUQIY TIZIM VA UNING TARIXIY
AHAMIYATI**

Andijon Davlat Universiteti

Huquq-iqtisod fakulteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va

huquq ta'limi yo'nalishi

I-bosqich talabasi

Olimjonova Mehriniso Abdullo qizi

Telefon nomer: 94 134 18 08

Annotatsiya. Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning davlat boshqaruvi va huquqiy adolat tamoyillariga oid qarashlari tahlil qilinadi. Boburning “Boburnoma” asarida aks etgan siyosiy-falsafiy g'oyalari Sharq siyosiy tafakkurining davomi sifatida ko'rib chiqiladi. Adolat va qonun ustuvorligi tamoyillari davlat barqarorligi, xalq farovonligi va ijtimoiy tinchlikning asosiy omili sifatida baholanadi. Maqola Boburning amaliy faoliyati, harbiy va fuqarolik boshqaruvidagi yondashuvlarini hamda Amir Temur tajribasiga tayanganligini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, davlat boshqaruvi, huquqiy adolat, qonun ustuvorligi, adolat tamoyillari, Boburnoma, Sharq siyosiy tafakkuri, Amir Temur merosi, markazlashgan davlat, diniy bag'rikenglik.

Abstract. This article analyzes Zahiriddin Muhammad Babur's views on state governance and principles of legal justice. The political-philosophical ideas reflected in his work “Baburnama” are considered as a continuation of Eastern political thought. The principles of justice and the rule of law are evaluated as key factors in ensuring state stability, people's welfare, and social peace. Babur's practical activities, approaches to military and civil administration, as well as his reliance on Amir Temur's experience are revealed.

Keywords: *Zahiriddin Muhammad Babur, state governance, legal justice, rule of law, principles of justice, Baburnama, Eastern political thought, Amir Temur's heritage, centralized state, religious tolerance.*

Аннотация. *В данной статье анализируются взгляды Захириддина Мухаммада Бабура на государственное управление и принципы правовой справедливости. Политико-философские идеи, отраженные в произведении «Бабур-наме», рассматриваются как продолжение восточной политической мысли. Принципы справедливости и верховенства закона оцениваются как основные факторы обеспечения стабильности государства, благосостояния народа и социального мира. Раскрываются практическая деятельность Бабура, подходы к военному и гражданскому управлению, а также опора на опыт Амира Тимура.*

Ключевые слова: *Захириддин Мухаммад Бабур, государственное управление, правовая справедливость, верховенство закона, принципы справедливости, Бабур-наме, восточная политическая мысль, наследие Амира Тимура, централизованное государство, религиозная толерантность.*

*Buyuk olim – Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari Markaziy va Janubiy Osiyo mintaqalari tarixi, ilm-fani va madaniyatining chinakam ensiklopediyasidir.
Sh.M.Mirziyoyev.¹*

Kirish. *Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) nafaqat buyuk sarkarda va shoir, balki davlat arbobi sifatida ham Sharq siyosiy tafakkurida muhim o‘rin egallaydi. Uning “Boburnoma” asari shaxsiy his-tuyg‘ularni bo‘rttirishsiz, sodda va jasur uslubda yozilgan bo‘lib, o‘sha davrning haqiqiy tarixiy manbai hisoblanadi². Ingliz tarixchisi Elfinstonning so‘zlariga ko‘ra, asar “Osiyodagi yagona chin tarixiy*

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Markaziy va Janubiy Osiyo: mintaqaviy o‘zaro bog‘liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar” mavzusidagi xalqaro konferensiyadagi nutqi <https://xabar.uz/uz/siyosat/prezidentning-xalqaro-konferensiyadagi>.

² Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2002. – B.34-36.

aks”dir. Boburning siyosiy qarashlarida adolat va huquq ustuvorligi tamoyillari markaziy o‘rinni egallaydi³. U hukmdorning asosiy vazifasini adolat o‘rnatish deb bilgan va bu tamoyilni amaliyotda qo‘llagan.

Bobur qarashlarida davlat boshqaruvi shaxsiy manfaatlar emas, balki umumiy manfaat va qonunlarga asoslanishi kerak. U Amir Temurning tajribasiga tayangan holda markazlashgan davlat tuzishga intilgan⁴. Hindistonni bosib olgandan keyin ham siyosati adolatli boshqaruv, har bir ijtimoiy qatlam huquqlarini himoya qilish va diniy bag‘rikenglikka asoslangan.

Bobur davlatni ikki hukmdor boshqarishi mumkin emasligini ta’kidlagan. Ikki podshoh va bitta qo‘shin – bu parokandalik va halokatga olib keladi, deb yozgan. Davlat boshqaruvi Xudoning irodasi va adolatli, ma’rifatli hukmdorga bog‘liq. U Amir Temur davlat boshqaruvini namunaviy deb hisoblagan va o‘z faoliyatida uning tajribasini davom ettirgan.

Davlat boshqaruvida maslahat va ehtiyotkorlik muhim. Bobur Amir Temurga Shayx Zayniddin Abubakr bergan maslahatni qo‘llagan:

- 1) maslahat;
- 2) maslahatlashuv;
- 3) qat’iy qaror va sergaklik;
- 4) ehtiyotkorlik.

Shuningdek, hukmdor uchun 10 ta shart mavjud oddiy fuqaro o‘rniga qo‘yib fikrlash, musulmonlar ehtiyojini qondirish, kamtarlik, qarorlarni qat’iy amalga oshirish, olimlar bilan maslahatlashish, korrupsiyani jazolash va boshqalar. Bu shartlar Bobur faoliyatida amal qilgan.

Bobur viloyatlarda muvozanatli boshqaruv tizimini joriy etgan, mahalliy hokimlarning haddan tashqari vakolatini cheklagan va nazorat mexanizmlarini yaratgan. Fuqarolarning mulk va sha’nini himoya qilish, yo‘llardagi qaroqchilikni

³ Elphinstone M. (Mountstuart Elphinstone). The History of India. – London, 1841 (yoki keyingi nashrlar), B.45-46.

⁴ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2002. – B.46-47.

bartaraf etish, amaldorlardan oddiy xalqqa mehr-shafqat talab qilish – uning asosiy tamoyillari. Bu orqali u Badaxshondan Bengalga qadar tinchlik va tartibni saqlagan.

Asosiy qism. Zahiriddin Muhammad Bobur davlat boshqaruvini markazlashgan, adolatli va samarali tizim sifatida tasavvur qilgan. U Amir Temur davlat boshqaruvi tajribasini o‘zining asosiy namuna manbai deb bilgan va bu tajribani o‘z faoliyatida faol qo‘llagan.

Bobur hukmdorning asosiy vazifalaridan biri sifatida viloyatlarda muvozanatli boshqaruv tizimini yaratishni ko‘zda tutgan. U mahalliy hokimlar va amirlarga haddan tashqari katta vakolat berishni xavfli deb hisoblagan, chunki bu markaziy hokimiyatning zaiflashishiga olib kelishi mumkin edi. Shuning uchun u viloyatlar ustidan qattiq nazorat mexanizmlarini joriy etgan: ishonchli odamlar orqali ma’lumot yig‘ish, tekshiruvlar o‘tkazish va har bir amaldorning faoliyatini doimiy kuzatib borish.

Bobur “Boburnoma”da hukmdor uchun maslahat va ehtiyotkorlikning muhimligini bir necha marta ta’kidlagan. U Amir Temurga Shayx Zayniddin Abubakr bergan maslahatni o‘ziga yo‘l-yo‘riq qilib olgan⁵:

Har bir muhim ishda maslahat qilish.

Maslahatlashuv jarayonini to‘liq o‘tkazish.

Qat’iy qaror qabul qilish va uni amalga oshirishda sergak bo‘lish.

Har doim ehtiyotkorlik bilan harakat qilish.

Shuningdek, Bobur hukmdor uchun quyidagi 10 ta asosiy shartni muhim deb hisoblagan:

Oddiy fuqaro o‘rniga qo‘yib fikrlash qobiliyati.

Musulmonlar (fuqarolar) ehtiyojlarini birinchi o‘ringa qo‘yish.

Kamtarlik va o‘zini tuta bilish.

Qabul qilingan qarorlarni qat’iy amalga oshirish.

Olimlar, donishmandlar va tajribali kishilar bilan maslahatlashish.

⁵ Shayx Zayniddin Abubakr Toybadiy. Amir Temurga bergan maslahatlari (tarixiy manbalar, “O‘zbekiston tarixi” va Temuriy davlat arboblari haqidagi asarlarda keltirilgan).

Korruptsiya va poraxo‘rlikni qattiq jazolash.

Adolatli sudlov tizimini saqlash.

Harbiy va fuqarolik xizmatchilariga munosib mukofot berish.

Xalqning mulkiy va shaxsiy huquqlarini himoya qilish.

Davlat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish⁶.

Hindistonda Boburiylar imperiyasini barpo etgan davrida Bobur mayda feodal va mustaqil rojaliklarni yaxlit markazlashgan davlatga birlashtirishga muvaffaq bo‘ldi. U pochta-aloqa tizimini takomillashtirdi, vaqt birligini joriy etishga harakat qildi, milliy artilleriya va harbiy tuzumga asos soldi.

Fuqarolarning mulkiy huquqlarini himoya qilish, yo‘llardagi qaroqchilik va talonchilikni yo‘q qilish, amaldorlarning oddiy xalqqa zulm qilishini qattiq taqiqlash – Bobur siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri edi. U “xalqqa mehr-shafqat bilan munosabatda bo‘lish” tamoyilini amalda qo‘llagan va shu orqali Badaxshondan Bengalgacha bo‘lgan ulkan hududda nisbatan tinchlik va tartibni saqlashga erishgan.

Boburning adolat tushunchasi nafaqat axloqiy, balki siyosiy va huquqiy mazmunga ega edi. U adolatni Shariat qoidalari asosida tushungan, lekin shu bilan birga uni davlat rivoji, xalq farovonligi va umumiy baxt-saodat bilan chambarchas bog‘lagan.

“Boburnoma”da u shunday yozadi: “Yaxshilik va adolat har bir inson – podshohdan tortib gadoygacha bajarishi lozim bo‘lgan vazifa. Kim yomonlik qilsa, o‘z amali bilan jazolanadi⁷.”

Bobur o‘ziga sodiq amirlari, sarkardalari va oddiy askarlariga ham adolatli munosabatda bo‘lgan: ularning xizmatlarini qadrlagan, munosib mukofotlagan, xato qilganlarini esa adolatli jazolagan.

Harbiy boshqaruvda u intizom va mehr uyg‘unligini ta’minlashga harakat qilgan. Masalan, Panipat jangida (1526) raqibning son jihatidan ustunligiga qaramay,

⁶ Mirzo Muhammad Haydar. Tarix-i Rashidi / Rus tilidan tarjima va izohlar: A. Urunboev, R.P. Jalilova, L.M. Epifanova. – Toshkent: “Fan”, 1996 – B.46-47.

⁷ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2002. –B.12-15.

artilleriya va zamonaviy taktikani qo‘llab g‘alaba qozongan va bu g‘alabadan keyin ham askarlar orasida adolatli taqsimotni amalga oshirgan⁸.

Metodlar. Mazkur tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

- Tarixiylik va qiyosiylik usullari.
- Tahliliy va sintetik usullar.
- Manbaashunoslik usullari.

Shuningdek, ushbu tadqiqotda qo‘llanilgan metodlar yordamida mavzu qiyosiy yondashuv va umumlashtirish tamoyillariga asoslangan bo‘lib, Sharq siyosiy tafakkurining davomi sifatida yoritildi va Bobur merosining tarixiy-huquqiy ahamiyati ilmiy jihatdan ochib berildi.

Natijalar. Zahiriddin Muhammad Boburning davlat boshqaruvi markazlashgan, adolatli va qonun ustuvorligiga asoslangan tizim ekanligi aniqlandi; u Amir Temur tajribasiga tayangan holda maslahat, nazorat, fuqarolar huquqlarini himoya qilish va diniy bag‘rikenglik tamoyillarini amalda qo‘llagan. Bu g‘oyalar Sharq siyosiy tafakkurining yorqin namunasi bo‘lib, bugungi huquqiy demokratik jamiyat qurilishida ham dolzarb va muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Xulosa. Boburning davlat boshqaruvi va huquqiy adolat tamoyillari Sharq siyosiy tafakkurining yorqin namunasi bo‘lib qolmoqda. Adolat, qonun ustuvorligi, maslahat va nazorat – uning tizimining asoslari. Bu g‘oyalar Markaziy Osiyo va Hindiston siyosiy jarayonlariga chuqur ta’sir ko‘rsatgan va bugungi kun uchun ham dolzarb: huquqiy demokratik jamiyat qurishda, ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashda namuna bo‘la oladi. Boburning merosi siyosatshunoslar, huquqshunoslar va davlat arboblari uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Markaziy va Janubiy Osiyo: mintaqaviy o‘zaro bog‘liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar”

⁸ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2002. – B.19-20.

mavzusidagi

xalqaro

konferensiyadagi

nutqi.

<https://xabar.uz/uz/siyosat/prezidentning-xalqaro-konferensiyadagi>.

2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2002. 448 – b .
3. Elphinstone M. (Mountstuart Elphinstone). The History of India. – London, 1841 (yoki keyingi nashrlar). 740 – b.
4. Mirzo Muhammad Haydar. Tarix-i Rashidi / Rus tilidan tarjima va izohlar: A. Urunboev, R.P. Jalilova, L.M. Epifanova. – Toshkent: “Fan”, 1996. 727 – b .
5. Shayx Abu Tolib. Qulub quvvati (klassik manba; o‘zbek tarixshunosligida Mirzo Muhammad Haydar bilan birgalikda ishlatiladi). 300 – b.
6. Shayx Zayniddin Abubakr Toybadiy. Amir Temurga bergan maslahatlari (tarixiy manbalar, “O‘zbekiston tarixi” va Temuriy davlat arboblari haqidagi asarlarda keltirilgan).